

Lélekhit egy moldvai katolikus közösség vallásában

A jelenség

Az emberiség kultúráit és a tudományos megismerést hosszú ideje foglalkoztatja a *lélek* kérdése. A lélekről alkotott népi elképzelések, vallásos dogmák, tudományos tételek közös problémája és jellemvonása, hogy a jelenség természetéből adódóan a lélekről való gondolkodás a tapasztalást meghaladó (metafizikai) síkon lehetséges. Fizikai- és orvostudományi értelemben ugyanis a lélek az emberi megismerést szolgáló érzékszervek számára hozzáférhetetlen, értelmezésével mindössze hatásai, jelenségei révén lehet kísérletezni, ill. ezekből és ezek által lehet következtetni „létmódjára”.¹ A jelenség megismerését, a kutatás módszereit tehát meghatározza és behatárolja az a tényező, hogy az ún. lelki jelenségek (képzetek, gondolatok, érzelmek) csak a közvetlen tapasztalat számára adóttak, okaik nem tehetők az emberi érzékek és érzékszervek által megtapasztalható tárgyakká.² Ebből adódóan, Kecskés Pál szavait idézve, „a lélekről vallott felfogás az, hogy el, hogy milyen valóságkategóriába tartozónak tartjuk a lelket”, hogy tehát mit gondolunk a lélek létmódjáról, fennállásáról stb.³ Ezzel együtt és ennek ellenére, a lélekkel kapcsolatos elgondolások leginkább képek és emberi megnyilvánulások (álom, légzés stb.) segítségével fejezhető ki.⁴

A vallásantológiában ma is tartja magát az az Edmund B. Tylor nyomán elterjedt nézet, miszerint a pszükhé/anima, azaz a lélek/szellem a vallás kialakulásának az előfeltétele.⁵ Az antropológiai meghatározások a lélekhit és a lélekképzetek megjelenését a *légzéssel*, az *álommal*, a *szív* (vagy egyéb szerv) működésével, az *élet–halál* dichotómia megtapasztalásával stb. hozzák összefüggésbe.⁶ A római katolikus dogmatika a lélekbe vetett

¹ Peschky 1942. 4. A lélek megismerésének ilyen módon tehát a „tapasztalattól való visszakövetkeztetés”. L. Kecskés 1943. 15., 25.

² Gál 1990. 174.; Kecskés 1943. 6-7., 12.; Zelenyák 1882. 23.

³ Hogy ti. önmagában vagy más valóságban, más valóság járulékeként áll fenn stb. Kecskés 1943. 25.

⁴ A Bibliában például azt olvassuk, hogy „Isten a föld porából alkotta meg az embert; orrába lehelte az élet leheletét; így lett az ember élő lény” (Ter 2,7). A katolikus katekizmus szerint „a Biblia a lélek szóval gyakran az emberi életet jelöli (...) 'a lélek' a szellemi alapot jelenti az emberben”. Gál 1990. 174.; KEK 1994. 85.; Langemeyer 2004. 438.; Rózsa 1997. 56., 63.; Néprajzi szempontból vö. Lük 2001. 30.; Pál–Újvári 1997. 301.; Tánczos 2006. 128.

⁵ Tylor 2003. 291–307.; Horváth 2006. 284.

⁶ Edward B. Tylor például a vallást úgy határozta meg, mint szellemlényekbe vetett hitet („the belief in Spiritual Beings”), e korai vallásosságot pedig animizmusnak nevezte. Tylor 2003. 304. Vö. Láng 1971. 221–237.; Zelenyák 1882. 16. Émile Durkheim azt állította, a lélekképzet az ember azon elgondolásán alapszik, hogy az ember két s életet él: egyiket ébren, másikat álomban. Feltevése szerint ebből alakult a hasonmás lélekképzet, az egyén „másik” énje, akinek bizonyos körülmények között „megvan az a képessége, hogy elhagyja a lakóhelyét szolgáló szervezetet, s távoli vidékekre vándoroljon” (hasonmás lélek) (erről I. még:

hit kialakulását az emberre jellemző szellemi tevékenységgel magyarázza, ám a lélekre nem úgy tekint, mint fizikai eszközökkel kimutathatókra, hanem mint anyagtalán tényezőre, „ami a testet az öntudat hordozására képesíti”.⁷ Úgy tartják, a vallásfilozófusok és a teológusok egyetértenek abban, hogy a lélek az emberi létezés princípiuma, „belső elve”, ám míg előbbiek úgy találják, hogy a lélek az anyagtól (testtől) független, annál magasabb rendű (élet)elv, erő, valóság stb.,⁸ addig a katolikus dogmatika következetesen tagadja a testtől független, önálló entitással bíró lélek létezését.⁹ Az egyház tanítása szerint ugyanis az ember Isten képmására teremtett *test és lélek* egységben álló *személy*.¹⁰ A testtől független, a testet ideiglenesen majd végérvényesen elhagyni képes lélekbe vetett hit problematikája az emberben lakó lelkek számának a kérdéséhez vezet,¹¹ aminek az értelmezésével sokan kísérleteznek.¹²

A lélekre vonatkozó egyházi tanítások és vallásfilozófiai nézetek abban is összhangot mutatnak, hogy a lélek – akár önálló, tisztán szellemi létező, akár a test belső rendező elve – az egyetlen olyan eszköz/médium, melynek segítségével az ember kapcsolatot létesíthet a természetfelettil, a szellemvilággal.¹³ A lélek tehát a szellemi létezők és az anyagi valóság közötti kapocs. Az már az egyház sajátos álláspontja, hogy a test halálát követően a lélek továbbra is úgy „létezik”, mint a test rendező és életelvé, ám ezt a szerepét egy új/másik

Pócs 1997. 36–41.; 1998. 29.). Durkheim úgy vélte, az így kialakult lélek(képzetek) idővel (tk. a test halálát követően) teljesen független, önálló hatalommal bíró lényekké váltak, akiket az emberek adományokkal, áldozatokkal, imádsággal engesztelnek ki. Durkheim 2003. 56–61., 225. L. még Eliade 2001. 150.; Horváth 2006. 284.; Lathman 1987./2. 301–302.; Rivière 1987./13. 426–430.; van der Leeuw 2001. 241–269.; Voigt 2006. 27–37.

⁷ Gál 1990. 170.

⁸ Arisztotelész pl. különbséget tett a vegetatív, szenzitív és az értelmes lélek között, előbbit a nemzés folyamán, a testtel együtt keletkező jelenségnek, utóbbit isteni teremtésnek tartotta. Peschky 1942. 7.

⁹ Gál 1990. 171.; Horváth 2006. 284.; Jobes 1962.; Kecskés 1943. 83.; Langemeyer 2004. 438.; Peschky 1942. 13.

¹⁰ A viennei zsinaton (1311–12.) elfogadott, ma is érvényes egyházi tétel az arisztotelészi anyag-forma modellen alapszik, eszerint a test-lélek nem tekinthető külön valóságnak, amely utólag olvadt eggyé, lévén hogy „a testnek a lélek által van igazi emberi léte”. „Az anyag az ilyen lényegi forma nélkül csak képességi léttel rendelkezik. Ezért semmi sincs az emberben, amire külön azt lehetne mondani, hogy ez test, ez meg lélek, hanem a kettő mindig együtt van, konkrétan csak a test-lélek ember létezik”. Gál 2002. 733–737.

¹¹ A magyar néprajzi adatok alapján úgy tartják, – a világ számos vallási rendszeréhez hasonlóan (l. Diószegi 1962. 26.; Eliade 2001.; Pócs 1980a. 439.; 2001. 121–122.) – a magyarság néphitében is több lélekképzet ismert (Kunt 1987. 188–200.). Ilyen például a lehelettel azonosított lélegzetlélek, ami azon a hiten alapszik, hogy az ember, amíg él, (a lélek révén) lélegzik, halálakor pedig kileheli a lelkét. A másik a szabad- vagy árnyéklélek (l. Pócs 1997. 36–41.; 1990. 626–628.; Hesz 2008. 38–48.), aminek alapja az a hit, hogy a lélek a testtől átmenetileg (pl. alvásakor, álomban) függetlennedhet, eltávozhat, visszatérhet. Egyes értelmezések szerint a testlélek az életképesség, a szabadlélek a személyiség funkcióját tölti be. L. Kovács 2002. 58–59.; Pócs 1980b. 439.; Róheim 1925. 178.; Vért 2001. 16., 60.; Voigt 2006. 29., 33. Pócs Éva szerint a halott lelkekkel kapcsolatos (magyar) képzetek önálló lélekképzetek, nincsenek korrelációban az előbb említett két lélektípussal, bár a néphitben több ponton is érintkeznek. Pócs 1980a. 438–440. Vö. Voigt 2006. 27.

¹² A kérdésnek óriási szakirodalma van l. pl. az előző lábjegyzetben felnevezett bibliográfiai tételeket.

¹³ L. Horváth 2006. 284–285.; Pócs 1997. 36–37.

létezési rendben, a túlvilágon tölti be.¹⁴ A dogmatikusok szerint ugyanis „Krisztus halálával megkezdődött az anyagvilág megdicsőülése, s így a feltámadás erőt azonnal jelentkezhettek a halál után, még ha a teljes feltámadást a világ végére is tesszük”. Gál Ferenc ehhez azt is hozzáteszi, hogy a túlvilágról való gondolkodásban a földi idő kategóriái nem vihetők át, „s így a misztérium világába nem tekinthetünk be”.¹⁵ Talán éppen ez – tí. a feltámadás-hite/kérdése – az oka annak, hogy az egyháznak nincs testtől független lélekkonceptiója,¹⁶ valamint annak, hogy a legújabb *Missale Romanum* (1962) temetési miséiben nem találkozunk a lélek fogalmával.¹⁷ Mindeme doktrínákat azért tartottam fontosnak mégis felidézni, mert olyan tanítások, amelyek az alábbiakban közelebből vizsgálta közösség lélektől alkotott elképzeléseit markánsan meghatározzák.

Tanulmányomban egy moldvai (Románia), római katolikus vallású közösség (Magyarfalva) lélektől alkotott elképzeléseit mutatom be, ill. a rendelkezésemre álló adatok függvényében elemzem.¹⁸ Magyarfaluban bonyolult és sokrétű elképzelések léteznek a lélektől, a képzetek mibenlétét pedig nagyban meghatározza a katolikus egyház lélektől szóló tanítása, ezzel együtt, homogén, egységes lélekhittől, a teológiai tanokhoz hasonlóan, a közösség elképzelései esetében sem igazán beszélhetünk. Az *egyházi doktrínákon* alapuló helyi képzeteket tovább színezi a *népi biblikus elképzelésekben* hagyományozódó, és az *egyéni tapasztalatok* révén szerzett ismeretek. A lélektől szerzett információk az irányított beszélgetésekben elhangzottakból, a mindennapok élethelyzeteire, történéseire való reflexiók megfigyeléséből származnak, de igen sok tanulsággal járt a nyelvben rögzült, lélekre utaló szófordulatok számbavétele is. Az egyéni világképekben és a különböző szituációk megfigyelése révén nyert adatok alapján, az alábbiakban olvasható lélekképzetek ilyen formában egyetlen személy lélekhitével sem nevezhetők azonosnak, ám az mindenképpen figyelembe veendő, hogy az egyéni elképzelések e helyi hagyomány keretei között formálódnak.

Magyarfaluban a vallásra, a hitre, így a lélekre vonatkozó elképzelések rendszerszerű kifejtése, egyáltalán a megfogalmazása nem jellemző, sem a kutatóval folytatott beszélgetések

¹⁴ Köztudott, hogy több vallásrendszerben is megtaláljuk azt a képzetet miszerint az ún. hasonmás lélek a test halála után halotti szellemként él tovább. L. Pócs 1997. 36-37.; Zelenyák 1882. 29.

¹⁵ Gál 1990. 174.; KEK 1994. 86.

¹⁶ L. Schütz 1993. 227. A páli levelekben szereplő „szellemi testekről” l. McDannell–Lang 2001. 57–63.

¹⁷ A Misekönyv magyar és a román nyelvű szövegekben az elhunyt nevét vagy a testvér, gyermek, elhunyt, ill. az ezeknek megfelelő román frate, copil, r. posat fogalmakat találjuk. L. Római Misekönyv 1991. 909-940. L. még Langemeyer 2004. 438-439.

¹⁸ Magyarfalva a kelet-romániai Bákó megyében található, mintegy 1400 lelket számláló település, lakossága magyar etnikumú, római katolikus vallású.

alkalmával, sem pedig a mindennapi kommunikációs interakciókban. A beszélgetések során sokan elmondták, hogy a lélekre vonatkozó tudás letéteményese az egyház és annak helyi képviselője, következésképp a kutató jobban jár, ha az ilyen tárgyú beszélgetéseket a pappal bonyolítja le. Gyakran találkoztam azzal a nézettel is, miszerint a lélek és a róla való *gondolkodás*, különösen is a róla való *beszéd* egymástól különböző dolgok, műveletek. A lélek, bár az ember legbelsőbb világához tartozik, megfoghatatlant, „határtalan”. Éppen ezért jelentős a lélekről való gondolkodás „spirituális” szintje, ahol a (meg)érzés, az intuíció, az érzélem és a szimbólumok valamint a szimbolikus gondolkodás kulcsszerepet kap. A természetfelettről való gondolkodásban és a természetfeletttel való kommunikációban a külvilágot *megismer* és a belső világot *átél* ember együttesen vesz részt, és ez a jellemvonás a földműveléssel foglalkozó, a természettel együtt élő magyarfalusi közösség vallásosságában igen meghatározó.

Annak ellenére, hogy a helyi hit és az azt formáló egyházi tanítások szerint a lélek a létezés szubsztanciája, tehát feltétele, és mint ilyen az ember leglényegesebb „egysége”/„eleme”, a lélekről való beszélgetés többnyire a *születés* és a *halál*, továbbá a halál utáni képzetek kapcsán kerül előtérbe. Igen keveset tudunk, pontosabban igen keveset sikerült megtudni arról, hogy vajon a születéstől a halálig tartó időintervallumban, azaz a mindennapi életben milyen szerepet tölt be a lélek, milyen megnyilvánulásai vannak, miben nyilvánul meg az ember „lélektudata”, azaz hol érhető tetten a lélek a mindennapokban. Nem zárható ki, hogy ennek az egyik oka az lehet, hogy az egyház tanításának a hatására, a helyiek nem tesznek különbséget test és lélek között, a kettő egy egységet alkot, az ember minden egyes megnyilvánulásában a kettő együtt vesz részt.

A vizsgálat tárgyát egyetlen lélek(képzet)re szűkíttem, és pedig az emberben lakozó lélekről alkotott képzetekre, lévén, hogy a közösség hitében éles és világos különbség figyelhető meg a(z emberi) lélek és a szellem(i lény) között, ahol a lélek szorosan kapcsolódik az emberhez, az emberi testhez, míg a szellemet önálló lényként (Isten, angyal, ördög) képzelik elő, amely emberi alakot nem ölt. A *szellem* fogalma egyébként ismeretlen a helyi nyelvhasználatban, kifejezéséhez általában a román *duh* (szellem, lélek) vagy *spirit* (szellem, kísértet) fogalmakat veszik igénybe. Amennyiben a szellem megnevezéséhez a lélek fogalmát használják (pl. az ördög, a kísértet, a visszajáró halott esetén), azt is világossá teszik, hogy ez a lélek nem olyan értelemben lélek, mint az ember lelke.

A lélekről való gondolkodást, a lélekről alkotott elképzeléseket erőteljesen meghatározza a lélek „halhatatlansága”, vagy más szóval a lélek túlvilági meghatározottsága, amely, ahogyan a következőkben látni fogjuk, a lelket egyedülálló morális

szereppel és funkcióval ruházza fel. A megélt, mindennapi vallásosságban mindez azt jelenti, hogy az *emberi élet* és az emberi életet követ /azt kiteljesít /célba vezet *halál utáni élet* szempontjából a lélek jelentése/funkciója nem abban van, hogy segítségével lehetséges a lélegzés, a gondolkodás, az érzelmi megnyilvánulás stb., hanem abban, hogy az ember evilági életének a minősége és halál utáni sorsa a lélekre „rakódó” erkölcsi jó és rossz függvényében alakul, ill. dől el. Lényeges tehát, hogy a léleknek már ebben a világban is túlvilági „identitása” van. Az embert *élő* lélek, a halált *túlélő*, a túlvilágra *távozó* lélek és a *visszajáró* halott – a helyi elképzelések szerint – ugyanaz a lélek, ugyanannak a léleknek a különféle megnyilvánulása, bár fogalmi megnevezése nem következetes. Az elhunyt embert például, hol halottnak, hol pedig léleknek nevezik. A kettős fogalmi megnevezés mögött az a hit rejlik, hogy a lélek az azt teremtő Istenhez, a halott az emlékező emberhez tartozik, kapcsolódik. Az ember kettős irányultsága (Isten és a másik ember) a halált követően is megmarad. Az ember az élő számára/szempontjából lehet halott, Isten/a túlvilág számára/szempontjából azonban „él”. A természetfeletti túlvilágra egyedül a természetfeletti (eredet és természet) létező, azaz a lélek juthat el. A kettős megjelenik abban az elképzelésben is miszerint a test/anyag mintájára, a lélek is a maga világába költözik, előbbi az anyagba, utóbbi a szellem világába, azaz a túlvilágra.

Születtünk, hogy vettünk keresztséget, de ez nem végső. A másvilág e ve nincsen [örök], s ott csak a *lelked* van! A földnek való, megy a földnek. (A. F., 2007.)¹⁹
Ebben a kontextusban fontos kérdés a *feltámadás* hite, amire a későbbiekben röviden visszatérek.

A lélekképzetek háttere: a jó és a rossz erők harca

Nem nevezhető a helyi (kollektív) világképben általánosan ismert elképzelésnek, de sokak, legfőképpen a közép- és idős korosztály körében ismert az a mitológiai elbeszélés, amely az Isten és az ördög közötti harcról, pontosabban a jó és a rossz eredetéről és okáról szól. Az ősi időkben zajló eseményeket ábrázoló elbeszélésben ugyan nem a lélek eredetének a kérdésén van a hangsúly, mégis lényeges szerepet kap az Isten és az ördög közötti különbség megrajzolásában. A dualisztikus motívumokkal indított elbeszélés szerint „kezdetben” Isten és az ördög „testvérek”, azaz egyenrangú, azonos erővel rendelkező szellemi lények voltak, ám az ember teremtése során fény derül Isten primátusára, lévén, hogy az általa megalkotott emberpár „életre keltését”, lélekkel való ellátását az ördög nem volt képes elvégezni.

¹⁹ A tanulmányban idézett adatközlési szövegekben előforduló kiemelések a vizsgált jelenség illusztrálását szolgálják.

Hát, az Isten úgy teremtette a világot, hogy semmiből. Teremtette úgy, hogy csinált két embert, egy asszonyt, s egy embert [férfit]. Sárból. Két ketten [ti. Isten] az ördöggel testvérek vótak, az Isten az ördöggel. S hogy elválják az Isten az ördögtől, akkor azt mondta az ördögnek: No, azt mondja, én csináltam egy embert s egy asszonyt, magad [te], azt mondja, fűjj bé, *adj lelket* nekik. Azt mondja: Hát hogy adjak én lelket nekik? Hát adj, azt mondja, ha ura vagy [ha képes vagy rá], azt mondja, adj lelket! S azt mondja: Én nem tudok. No, ha nem tudsz, ne, én tudok, azt mondja. S elment s befűjt a szájukba. S mikor befűjt a szájukba, akkor embereké váltak. Az ember, s az asszonya: Ádám s Évával. (...) S az ördög immá' ördög. Csak ott tud *nyerni lelket*, ha az ember erre st elkárhozik. Az ördög többet nem tudott nyerni *lelket*, csak azt tudja elnyerni, ha felakasztódik egy ember, vagy megüt [meggyilkol] egy ember mást, akkor azokat a *lelkeket* el tudja nyerni. Mert azokat döfösi a villával, hogy menjenek, hogy nyerjék el a *lelkeiket*. De egyéb képen nem lehet. (A. M., 2002.)

A történetben tükröződik, a jó és a rossz erkölcs eredetét és működését megjelenítő képzetek rendkívül meghatározó szerepet kapnak a helyiek mentalitásában és lélekhitében, függetlenül attól, hogy erről vagy ehhez hasonló elbeszélésekről van-e tudomásuk. Igen tanulságos azonban, hogy van egy réteg, akinek a vallásos tudatában az ószövetségi vagy a mitikus motívumok nem tűnnek fel, még népi biblikus vagy apokrif elbeszélések formájában sem, akik körében a világ és a keresztény vallás Jézus Krisztus születésével vette kezdetét. Ennek a jelenségnek többé-kevésbé megmagyarázható történeti, egyháztörténeti okai és elzáró tényei vannak, amelyek bemutatására itt most nem térek ki. Az újszövetségi motívumokból felépülő világkép szerint a rossz, azaz az ördög a Jézust eláruló Júdásból „keletkezett”.

Hogyan lett az ördög?

Hát hogyan? Ahogy mondja az írás, hogy Júdás apostol volt, s szent volt. S elment s felakasztódott. *S odaadta a lelkét* a rossznak. *Az a lélek* a deivent deavol [sátánná változott]. (J. C., 2008.)

Míg az ördög a teremteni nem képes lélek megnyerése miatt áll harcban az emberrel és az Istennel, a helyi elképzelések szerint a tisztán szellemi lények, az angyalok azért „irigyek” az emberre, mert annak nemcsak lelke, hanem teste is van. A jó és rossz szellemek közötti harcban az ember maga is részt vesz, a hit szerint, szabadakarata révén képes választani a jó és a rossz, Isten és ördög között.

El akarja venni a lelkét?

Há [igen], *elveszi* egy hamar, ha rossz!

Miért akarja a lelket az ördög?

elveszi, mert nem tud csinálni! Met azt az Isten csinálja! (I. M., 2008.)

És mit akar a rossz az embertől?

A lelkét elnyerje, elvegye s kénozza! Isten is megkénoz, de még megjertál [megbocsát], ki kell szuferild a lelkedet, a vétkeidet [szervenidni kell a vétkek miatt]. De még megjertál, de a rossz nem soha, csak kénoz. (I. L., 2008.)

Ha te az Istennel vagy, akkor azt nem szereti. próbál, azt keresi, hogy *elnyerje a lelkedet* – mert az ördög mindent meg tudott csinálni, csak *lelket nem tudott adni, lelket csak az Isten tud adni*. Szerst invidálja [irigykedik] az Istent, hogy miért tud csinálni magának annyi sok lelket, s nem tud. Még az angyalok is haragszanak ránk, mert azt mondják, hogy van testünk is, lelkünk is. Nekik nem tud lenni testük. (I. L., 2007.)

Minden vallási és morális törvény megsértéséért a lélek viseli a felelősséget és a büntetést, a földi életben és a túlvilágon egyaránt. A rossz csábításának enged ember testi, fizikai fájdalmakat szenved, amelyeket a helyi elképzelések szerint valójában a lélek él át. A lélek *elnyerése* tehát nem csak a lélek/ember kárhozatra juttatását jelenti, az értelmezések szerint a betegségek, családi békétlenségek, sikertelenségek mind-mind a lélek ördögnek való engedelmességéből fakadnak. Itt mutatkozik meg igazán a lélek, a test vágyait, a személy cselekedeteit irányító és meghatározó szerepe. Honnan ered a lélek, hol „lakik” a lélek, és mi a szerepe az ember életében, és mi történik a lélekkel a test halálát követően?

A teremtés: a test és a lélek egyesülése

A rendelkezésre álló adatok tükrében úgy tűnik, Magyarfaluban a lélek létezésébe vetett hit olyan *vallási dogma*, amit a többség hittel vall, de nem kevés azok száma sem, akik tagadják az önmagában álló, testtől független vagy akár a testben lakozó, azt éltető lélek létezését. Utóbbi elképzelések szerint a halált követően az emberi létezés végérvényesen megszűnik, ami azonban nem feltétlenül jár együtt a feltámadás tagadásával.

A helyi elképzelések szerint az embernek *egy lelke* van,²⁰ amit – az egyház tanításaival összhangban – a hit szerint Isten teremt,²¹ és aminek a működését alapvetően *biológiai* és *morális* szükségletek (pl. *légzés* és *lelkiismeret*) ellátásában határozzák meg – erről az alábbiakban részletesebben is szó lesz. Az egyházi dogmatika álláspontjával ellentétesen, miszerint „nincs semmi támpontunk annak megállapítására, hogy [a lélek] mikor jelenik meg a testben”,²² egyes helyi nézetek szerint a lélek a fogantatás pillanatában, míg mások szerint a magzat három hónapos korában jelenik meg a testben,²³ ám (vallási és társadalmi értelemben) teljes értékűvé, azaz pogányból²⁴ üdvözségre jelöltté a keresztséget követően válik.²⁵ A lélek

²⁰ A magyarfalusi halottkultuszt feltáró Virt István adatai szerint a magyarfalusiak különbséget tesznek a szuszogó (testlélek) és az eszme (szabadlélek) között. A szerző által felvázolt kétszemes lélekhitre vonatkozó képzetek nyomaira terepmunkám során nem bukkantam, a szerző kötetében feltüntetett adatok közül többsége ma már nem él. Virt 2001. 18.

²¹ Gál 1990. 170.

²² Gál 1990. 171.

²³ L. még Bosnyák 1980. 186.; Vö. Erdész 2001. 26.

²⁴ A pogányság itt az áteredő állapotát fejezi ki.

„tartózkodási helyét” leggyakrabban a *vérben*, a *szívben*, az *agyban*, a *légzésben* vagy az emberi test egészében jelölik meg,²⁶ ami az ember egységének, a test és a lélek összefonódottságának a hitét is tükrözi.

Hát, mámám – az Isten nyugítsa meg! –, amikor halt meg a komaasszonya, mert adtak volt neki valamit, [ti. mérgezett] ételt, hogy meghalt, azt mondja mámám, hogy az az asszony addig mondta, hogy a lelke elindult a lábától fel, fel a térdén, s amikor felért a nyakáig, akkor azt mondta, hogy no, immá’ kész. S akkor meg is halt. (G. T., 2008.)²⁷

Mások úgy vélik a lélek *szellem*, amit a levegő hőz, párához, ködhez hasonlóan képzelnek el, ám lényeges, hogy ez a képzet a testet elhagyó lélek kapcsán, tehát a halálról szóló elbeszélésekben fordul el .

Amikor az ember utoljára nyel, aztán hal meg, akkor kijegy ábur [pára], s az az ábur, az a lélek.

Kend látott vaj egyszer ilyet?

Én, mikor B. meghalt, akkor mondom neki: B.! El akarsz hagyni? S azt mondja: Há... [Igen]. Húzott [ti. levegőt szívott] háromszor, s akkor, amikor egy nagyot nyelt, akkor én odabújtam közel, mert a gyertyát gyújtottam, s akkor éreztem, hogy az vert [ti. lüktet], mint egy ábur [pára], az a lélek. S akkor elment, s az ember maradt f r suflet [lélek nélkül]. (J. C., 2008.)

A lélek létezését egyesek az agy működésével magyarázzák, úgy vélik, az ember halálát a kisagy „leállása”, nem pedig a lélek távozása okozza.²⁸ Ismert más, fiziológiai természetértelmezés is, miszerint a lélek nem más, mint az élet „érzése”, a létezés érzékelése, vagyis az emberi szervezetet, a testet alkotó elv, ami azonban önmagában, azaz a testtől függetlenül nem létezik.

A lélek természetére, működésére vonatkozó tapasztalatok, ismeretek a nyelvi fordulatokban és az imák, fohászok végén elhangzó felajánlásokban is megjelennek. Ezek a rövid szentenciák a lelket a lélegzéssel és a szív működésével hozzák összefüggésbe.²⁹ Vannak olyan rögzült nyelvi szófordulatok, ahol a lélek a személy karakterét, tulajdonságait, személyiségjegyeit jeleníti meg.

Annyit futottam, hogy majt’ *kileheltem a lelkem*.

Annyit búsultam, hogy *megfeketedett a lelkem*.

Nem bírja mán’ *a lelkem* ezt a sok szenvedést.

²⁵ Az egyház a keresztleletlenül elhunyt gyermeket nem tekinti (ma sem) saját halottjának, nem részesíti hivatalos temetési szertartásban. Vö. Thomas 1971. 36–37.

²⁶ A vérrel vagy a lélegzéssel azonosított lélek a Biblia szövegeiben is el fordul. L. Gál 2002. 733–737. L. még Durkheim 2003. 228–248.; Seibert 1980. 204. Vö. Hoppál et. alii 1997. 140.; Tánczos 2006. 223.; Voigt 2006. 26.

²⁷ Vö. Halász 2005. 312.

²⁸ Itt valószínűleg a feltételezett testlélek-képzet valamilyen formájáról lehet szó.

²⁹ Egyesek szerint a szív a test halálát követő hatodik héten indul romlásnak, ami abból a szempontból is érdekes, hogy ugyanennyi ideig tart a szoros értelemben vett gyász, és az egyház éppen erre az időpontra írja el az ún. halotti mise („prohod”) fizetését. Vö. Gazda 2001. 302. Ugyanakkor vannak olyan értelmezések is, melyek szerint ez a képzet Jézus Krisztus feltámadása és mennybemenetele között eltelt negyven nappal függ össze.

Olyan beteg voltam, hogy azt gondoltam még egy *szuszogás*, s *oda a lelkem*.

Olyan *tiszta lélek!*

Lelke sincs, olyan *b nös!*

Gyenge lélek.

Miféle lélek lesz az, nem tudom!

Hogy mindeme ismeretek és képzetek hogyan nyilvánulnak meg a mindennapokban, arra azért nehéz válaszolni, mert a lélek(hit) a teljes emberi életvilágot átszövi. Tapasztalataim szerint Magyarfaluban a lélek pontosan olyan fontos és meghatározó tényező, adottság stb., mint a test, ám az, hogy ez mikor és miként nyilvánul meg meglehetősen változó, a lélekhez való viszonyulás pedig nem feltétlenül és nem minden esetben tudatos. Az alábbiakban néhány példát mutatok be a lélek, a hétköznapi életben tapasztalható, avagy annak tulajdonított megnyilvánulásairól. Az adatok értelmezését nehezítette az a körülmény, hogy nem igazán áll rendelkezésre olyan néprajzi szakirodalom, amely ezt a konkrét kérdést vizsgálná. Még a legújabb időkben keletkezett tanulmányok többsége is szigorúan a halottas és temetkezési *szokásokra*, azok (néprajzi) leírására szorítkozik,³⁰ a lélekhitről, lélekképzetekről nem, vagy csak ott esik szó, ahol a lélek „konkrét” szerepet tölt be (pl. a lélek „kikísérése” a test halálát követően). Elemzésem tehát kísérleti jellegű, megállapításaimat csak az általam vizsgált magyarfalusiak vallásosságára nézve tartom relevánsnak.

A lélek megnyilvánulásainak bemutatását megelőzően utalnunk kell még egy fontos tényezőre. A lélekhitről szempontjából ugyanis igen fontos a katolikus beavatás, azaz a keresztség szentségének a felvétele,³¹ amely egyrészt az egyházhoz való tartozás feltétele, másrészt – a hit szerint – a szertartás révén az újszülött (lelke) „megtisztul” az (sz)űntől, a tisztátalanságtól.³² Magyarfaluban ma is úgy tartják, hogy a keresztség a túlvilági *üdvözülés feltétele*.³³ A keresztség hit fontos eleme, hogy a keresztségben részesült, az Isten és a keresztnévben kapott védőszent³⁴ védelme alá helyezett, a vallás törvényei szerint élő ember (lelke) felett a *Sátánnak* nincsen (végérvényes, legyőzhetetlen) hatalma.³⁵

³⁰ Pl. Gergely 2000.; L. Juhász 2006. 431-476. Korábbi, a témában íródott munkákban gyakrabban előfordul a lélekképzetek önálló bemutatása. L. pl. Balázs 1995.; Felhősné 1986. 55-71. stb.

³¹ A beavatás rövid vallástörténeti áttekintését l. Meslin 1987./2. 59-63.; van der Leeuw 2001. 173-175.; van Gennep 2007.

³² Gál-Erdősi 2001. 653.

³³ Magyarfaluban is találkozottam azzal a Moldvában elterjedt elképzeléssel, miszerint a keresztséget megelőzően a lélek „fekete”, azt követően pedig „tisztá”. Bosnyák 1980. 191. A lészpedi látó, Jánó Ilona látomásaiban pedig az elkárhozott lelkek feketék. Kóka 2006. 85.

³⁴ A névadás rendjét korábban az a képzet is meghatározta, miszerint az utolsó ítéleten Isten, Szent Péter, az angyal és az egyenlő patrónusa, azaz a nevét viselő szent együtt bíraskodik a lélek felett. Éppen ezért névadáskor a szentek jeles képviselői közül választottak keresztnévet. Ez lehet a magyarázata a nagyszámban elterjedt Mária, Anna, Péter és János neveknek is. Vö. Erdősi é. n. 340.

³⁵ L. Costion 2005. 241-242.

B nösnek születik, azzal a b nnel, amelyiket Ádám s Éva csináltak. Mert testb l vagyunk mind, abból a vérb l, amelyekben született, akkor avval született. De amikor megkeresztelik, akkor ez elenged dik. Az többé nincs. (I. L., 2005.)

Ádám s Évától való, nem hallgatták meg az Istent. De amikor megkeresztelik, akkor szalad el [megszabadul] attól a vétekt l. De aztán, amikor meg nagyobb, akkor vétkezik. (B. M., 2006.)

Az élet: a lélek megnyilvánulásai

a) „Odalapul” Istenhez

Az imában megfogalmazott kérések meghallgatásának a feltétele a lélek „tisztasága”, b nt l mentes állapota. A helyi elgondolások szerint az az ember, aki „b nösnek ismeri magát”, ti. tudja magáról, hogy vétkezett, és b nét nem tette jóvá, nem számíthat arra, hogy Isten teljesíti a hozzá intézett kéréseit. A kérések meghallgatásának a feltétele az egyéni lelkiismeretvizsgálat révén vagy a gyónás útján elvégzett b nbánat, ahol a lélek visszanyeri *tisztaságát*. Sokan úgy vélik, a lélek tisztasága magához az imamondáshoz is szükséges, lévén, hogy a b nös ember nem is érez készletést magában az imádkozásra. A lélek tehát az a médium, ahol az Istennel való (kétirányú) kommunikáció megvalósul.

A legnagyobb imádság, s amelyik be van véve az Istent l: sf nta liturghie [mise]! Az a legnagyobb. S a legdrágább! Az Istent l be van véve. De ott is kell *tiszta* legyen a *lelked!* S akkor odalapul az imádság az Istenhez, ha nem, nem lapul. Ha nem, még rosszabbul jössz el [ti. a misér l], mint ahogy odamentél. Ha úgy akarsz, hogy misét hallgass, akkor kell *tiszta* legyen a *lelked*. (B. M., 2006.)

A lélek, az a közeg, ahol az isteni megpróbáltatások és az ördögi kísértések, azaz a természetfeletti lények által el idézett „történesek” végbemennek. Ezt fejezik ki azon szólások és fohászok sora, ahol az ember azt a kívánságát fogalmazza meg, hogy a természetfeletti lényekt l érkez megpróbáltatások/próbatételek, (meg)kísértések ne a lélekre, hanem a testre irányuljanak. Az elképzelések szerint az emberre leselked veszélyek közül azok a legsúlyosabbak, amelyek a lélekkel kapcsolatosak.

Én, hogy mondjam? Vagyok egy *lélek* a föld színén, s én azt mondom, hogy az Isten engem enser segít. Máskor még rontok én is, ki tudja, mit csinállok, s akkor az Isten még ver meg! Vagy igen lebetegszem. (B. F., 2008.)

Immá a *lelkem ne hagyjon el*, a szenvedés ott eltelik valahogy. (I. E., 2005.)

[ti. egyik helyi lakos] *olyan féle lélekb l* van tudod-e, olyan gyengék. Er snek er s, mekkora nagy ember, de a vérülb l nem olyanok, tudod-e. *Lélekb l nem er sek*. (I. L., 2010.)

Ezt, kell vigyem, mert ez test, s ez kell fájjon, csak *a lelkemet hagyja el* [ti. ne kísértsen]! (I. L., 2008.)

Enser azt mondom Istennek, hogy a *lelketem ne hagyja el!* Hogy nekem legyen er m átulmenni mindenben, mi meg kell történjen. (B. F., 2008.)
Az isteni próbatétel átélése, az ördögi kísértés leküzdése, azaz a lélek megmenekülése és meger sődése természetfeletti csodához hasonló eseménynek min sül. A kegyhelyeket felkeres zarándokok körében általános az az nézet, hogy nem a testi gyógyulás, hanem a lelki meger sődés céljából látogatnak el a közeli vagy az egészen távoli zarándokhelyekre.

Milyen volt Szejukába [Sz kefalván]?

Hát ha nem is látsz semmit, akkor a hitedben meger södsz! Eljössz *más lélekkel*. Meggazdagodsz. Sokan azért mennek la pelerinaj [zarándokhelyre] s se vindece trupe te (...) nu s-a vindecat dar in sufletul lui a r mas ceva [hogy fizikailag meggyógyuljon (...) nem gyógyult meg, de a lelkében történt valami]. És más ember. (B. V., 2005.)

b) „Adni” a léleknek

Ahhoz, hogy a lélek alkalmas közege legyen az ember és Isten közötti kommunikációnak, illetve, hogy védelmet élvezzen a rossz kísértései ellen szükség van arra, hogy a testhez hasonlóan a lelket is „gondozzák”, „táplálják”. A lélek gondozása sz kebb értelemben a következetes és rendszeres imamondás és az ünnepnap mi sehallgatás, tágabb értelemben a vallási normák betartása révén történik. A lélek az oka annak, amiért – a helyiek szerint – az embernek vallásos életet kell élnie.

A lelke mért megyek a misére, nem a világ szájáért! (B. F., 2008.)

Onnan [ti. a templomba] születünk, oda megyünk, oda szültettünk oda vittek, mikor halunk oda visznek, s aztán utolján, amit csináltunk, az lesz. Úgy kéne, mennyit adunk a testünknek, annyit *adjunk a lelkünknek* is, de mi mind csak kicsit *adunk a lelkünknek*, mert nem lehet, hogy felét s felét adj, de mind csak es! Az Istent nem felejtjük! (D. C., 2008.)

Nu te oblig nici biserica [az egyház nem kötelez arra], hogy menj el, de vasárnap igen, egy misét ki kell hallgatni. Ha csinál a pap három misét, akkor bár egyre el kell menni! Mert látod-e ha egyszer *van lelkünk*, akkor meg kell hallgassuk a papokat! (G. L., 2007.)

Régebben vopszilódtak [festették a hajukat] az asszonyok?

Nem! Nem! Gondolják, hogy úgy szebbek! Úgy akar, hogy minél szebb legyen, de a *lélekkel*, tudja, hogy *a lélekkel tör dneke*. Az ember inkább ott kellene nézze, hogy *ügyelje meg a lelkét*. A test ott üljön, ha fáj is, ha történik vele valami, ott üljön, az Isten látja, s meghozza. (I. L., 2008.)

A lélek „táplálása” voltaképpen a vallási törvények és az egyházi parancsolatok betartását jelenti, amir l az embernek a halált követ személyes ítéleten számot kell adnia.

S azt mondja [ti. a pap]: sok [itt: nagy vétek], hogy ne gyere a misére! Hát mondom, nem ártok senkinek! Hát nekem most sincs, amit mondjak [ti. a

gyónáskor]. Én nem megyek faluba, nem beszélek, nem lopok, nem ártok senkinek. Nem élek senkivel, mondom, mit mondjak? zöm a dolgomat! S akkor aztán úgy elhallgatott! Mondom neki, hogy csitilni csitilom [olvasni olvasom] itthon Sf nta Faustinat [ti. az imáját]! S akkor : Mergi cu Isus! [Menj Jézussal!] Úgy megörvendte, amikor meghallotta! Mondom: Eu nu viu la biseric , dar eu citesc acas ! [Nem megyek a misére, de otthon olvasok!]. S akkor hamarabb kígyó szemekkel vigyázkodott [figyelt], nem mondott semmit, de aztán olyan evlavios [szerény] volt, azt mondja: Mergi cu Isus! Menj Jézussal, azt mondja. Mondom, én magamért imádkozom! Nem kell magad számot, adj a lelke! (I. A.,2005.)

Jaj, az er st nagy vétek. Amikor azt mondják, hogy: Az Isten engedje meg így vagy úgy, az er st nem jó! Nekem nincs a nyelvemen. Én nem átkoztam soha senkit, s nem is átkozom. Azt mondják, hogy ha átkozódsz az, akit megátkozol igaz [ti. ártatlan], akkor a te *lelke felel*.

c) *Lelkes*

Arra a kérdésre, hogy milyen, milyennek kell lennie a (jó) vallásos embernek általában a következő válasz fogalmazódik meg: „Imádkozz, menj a misére, légy egy jó ember, jó *lelkes ember* az egész világgal (...), *ne rakd a lelkedet*”. A jó lelkes ember az, aki jót cselekszik embertársaival, éspedig minden, a környezetében él emberrel. Jót tenni – Magyarfaluban – azt is jelenti, nem viszonzni a rosszat, nemcsak azért, mert a rossz viszonzásával „vétek rakódik a lélekre”, hanem azért is, mert az emberi tettek megítélése majd pedig jutalmazása és/vagy büntetése Istennek fenntartott, vagy tulajdonított jog, aki a hit szerint – ellentétben a részrehajló emberrel – igazságos.

d) *Lelketlen*

Az igazságtalan, kegyetlen tetteket véghezviv embert sok esetben *lelketlennek* mondják, ami az adott kontextustól függ en különféle jelentéstartalommal bírhat. Az esetek többségében annak a valaminek a hiányát fejezi ki, amit I az ember embernek tekintett. Az él emberre vonatkoztatott lelketlen jelz kissé sarkítva azt az ítéletet hordja magában, hogy az igazságtalanul cselekv ember erkölcsi értelemben „halott”.

Ma megtalálkoztam a padurarral [erdésszel], mondtam neki, hogy köszönöm, hogy ígérted a fát, nem volt, aki hazahozza! Elment [ti. a menyé], megrakta a szekeret, és elvitte a fiának! S nekem nem hozott! Akkor mit mondj? Akkor még *annak van lelke? Van szíve?* (n. n., 2007.)

e) *Lélekkal mond, felveszi a lelkére*

Minthogy az eskütételhez ambivalensen viszonyulnak, (egyések szerint az esküdözés egyenesen halálos vétek), sokan a lélekre hivatkozva próbálnak hitelt szerezni

mondandójuknak. Aki a „lelkével”/„lelkéb l” beszél, aki az elmondottakat „felveszi a lelkére” az nemcsak azt üzeni, hogy szinte, hanem azt is, hogy felelősséget vállal azért, amit mond.

Én a paphoz es hiszek, de nem úgy mind az Istenhez. Ez így van. Ezt én *megmondom a lelkemvel*. Szeretem t es [ti. a papot], me nincs bajom, me szolgál s es, mind eppe én es. De tudja az övét, én tudom az enyémet. Én kell féljek az Istent l, nem a paptól. csak eltemet. De egyebet nem csinál a pap.

S én tudom, hogy B. B., az tudott ursitát [sorsot jósolt], nálunk C. K. csinált olyat. Mámám [édesanyám] nem tudott semmit, megmondom igazán, *felveszem a lelkemre*, hogy mámám nem tudott semmi! (n. n., 2005.)

f) *Kiteszi a lelkét*

A másik emberrel való törődés, a másik ember élete iránti érdeklődés olyan képesség, amely szorosán kapcsolódik a lélek működéséhez. Ezek a tevékenységek – keresztény kontextusban – voltaképpen az erények gyakorlását jelentik, amelyek a vallásos viselkedés elvárt normái, elmulasztásuk véteknek minősül. Aki valamiért „kiteszi a lelkét” az a végső kig akar, vagy nem akar valamit, olyan végletesség ez, amely teljes közömbösséget, vagy teljes odaadást eredményez. Érdekes, hogy ez a magatartás, ti. „kitenni a lelkét” valamiért, az adatok alapján általában kudarcra végződik, mintha végső soron negatív cselekedet volna. Az emberi igyekezet és akarat szélsőséges megnyilvánulása, ami nem éri el a célját.

Nem tette ki a lelkét a gyermekeikért [ti. a férje]. Nem tudta még hány klászások is [hányadik osztályba járnak] a gyermekek, soha nem vette fel ölbé, hogy megszeretgesse! Semmit nem tudott, hogy van-e amibe írni, van-e, amit enni! Nem! Semmit! Hat gyermeket felnevelnem. (I. L., 2008.)

Kiteszem a lelkemet értik, s mindcsakes nem [még sem] vagyok jó. Ezeknek semmi nem jó. Nem gondolják meg, hogy eccer meghalok, megölöm magamat a sok dologgal. k csak azt busulják, hogy egyenek jól, iganak jól. Hadd el, me a bolond dogozik. (n. n., 2007.)

g) *Kiadja a lelkét*

A lélekben rejtőznek az ember legszemélyesebb „ügyei”, amelyek sok esetben nem esnek az emberi reflexió alá, és amelyek közlésére ritkán és csak bizalmas keretek között kerül sor. A lélek sérülékeny, támadható, a benne „rejlő” dolgok „kiadása” következményekkel jár, a felfedett dolgokkal való visszaélés lehetősége gátolja a közlést. A lélek dolgainak (érzés, bánat, öröm, gondolat, félelem, bán, harag, sértődés stb.) mások elotti felfedése és bönök a gyónás keretében való megvallása hasonló dolog, azzal a lényeges különbséggel, hogy a helyiek hittel és bizalommal viszonyulnak a pap, gyónási kötelezettséggel kapcsolatos

titoktartó esküjéhez. Ezért van az, hogy a vétkek meggyónása mellett, a lelki problémákat és ügyeket is a plébánossal osztják meg, nem feltétlenül gyónás keretében, ha pedig meginog a bizalom a pap iránt, idegen katolikus papokhoz fordulnak. Mindez nem jelenti azt, hogy a helyiek bizalmatlanul viszonyulnak egymáshoz, mindez – ahogyan az alábbi idézetben is jól kifejezésre jut – annyit jelent, hogy „lelki dolgokban” (is) számolnak azzal, hogy a mással megosztott belső ügy többé már nem személyes ügy.

Én nem megyek senkinek, hogy a *lelkét kivegyem!* Nem megyek senkihez! Ide, ha még jön valaki, akkor én még beszélgetek, de ha nem, nem (...) Hívnak sokan, hogy menjek egyikhez, másikhoz, de én nem, egy ideje nem megyek. Ha vaj egyszer *ki is adtam a lelkem*, vagy beszélgettem valakivel, akkor én azt mondtam, hogy én beteg vagyok, annyit mondtam, tíz minunt, annyi volt az én életem. (B. F., 2008.)

Hallod-e, magad kell tudd, hogy ha egyszer valakinek elmondtál valamit, azt attól fogva nem csak magad tudod. Lehet legyen mámad, lehet legyen akárki. Amit kiöntöttél, az elfolyt! (J. C., 2006.)

Mindazonáltal, az emberi lélek igazi ismerje Isten, aki elrejtett az ember nem rejtett el, és aki – a helyiek hite szerint – azt is látja, amit az ember elrejtett a másikkal. Mindezek nem feltétlenül metafizikai vagy spirituális dolgok. Személyes tapasztalaton alapuló elgondolások az igazságról, az igazságosságról, arról tí., hogy az emberi cselekedeteknek következménye van, és pedig olyan, amit nem az emberi, hanem egy majdani isteni mérce szerint határoznak meg.

nem gondolja, hogy az *Isten tudja a lelkemet*, lehet, még pirított málé sem volt, hogy megegyem. Mi jó volt, odaadtam nekik, hogy menjenek meg! (I. C., 2007.) Az isteni igazságos ítéletben vetett hitet fejezi ki az a mondás is, hogy „nem teszem én a lelkemet az *elkével*”, ahol a „világ szája”, azaz a közösség megítélése szerint helyes vallásos életet él az ember, valamint a vallását a maga módján megéli, ám Isten elrejtett magát „tisztának” tartó ember között állíttatik ellentét.

h) Lelkén hordozza

Az elmulasztott dolgokat az ember a lelkén „hordozza”, ami más szavakkal azt jelenti, hogy mulasztásai miatt az embert gyötri a lelkiismerete. A mulasztásoknak azokban az esetekben van jelentősége vagy tényleges következménye, ha – emberi számítások szerint – a hiba helyrehozhatatlan, például azért, mert a másik fél már nincs az élők sorában. Nemcsak a mulasztásokat, bánkódásokat, hanem a kíváncsiságot, a haragot stb. is a lelkén „hordja” az ember, sőt a türelmetlen, indulatos „kitöréseket” is azzal magyarázzák, hogy „eddig *bírtam lélekkel*”.

S amikor én reggel mentem a dologra, akkor rikolytott: Gyere csak be, gyere csak be mondjak valamit. Nem máme [édesanyám], mondom, mert megyek dolgozni, kések meg. Ne, immár 29 esztendő dolgoztam (...) én soha nem késtem el! S mikor este hazajöttem, akkor mómám meg volt halva. S azt bánom, amíg élek, hogy nem mentem be hozzá. Ez a: Gyere, mondjak valamit, gyere mondjak valamit – ez volt az utolsó szó, amit hallottam tőle. Mit akart mondani, nem tudom. Ez *a lelkemen van*, hogy miért nem mentem be! (n. n., 2005.)

i) Vesztí el, eladja a lelkét

A vallás és az egyház törvényeit sértő ember, egy-egy véteknek minősülő cselekedetével voltaképpen a lelkét „vesztí el”, ami egyrészt az Istentől való eltávolodást, másrészt az ördög birtokába való jutást jelenti vagy eredményezi. A nézetek szerint, a vallási parancsolatokat megfogalmazó tekintélyek (Isten, egyház, közösség) éppen a lélek számára hívatottak védelmet nyújtani, részben a túlvilági kárhozat, részben az életben bekövetkező bajok ellen. A hit szerint a „lelkét elvesztí” ember a teljes kiszolgáltatottság állapotába jut, nem részesül védelemben a lelki eredetű betegségek (bűn, depresszió, félelem) és bajok (konfliktus, agresszió, alkoholizmus) ellen, mi több mindezek kialakulását éppen a „lélek elvesztése” okozza, okozhatja.

Ej, elmennek k [ti. a sértettek], fizetnek [ti. (fekete)misét], de az ember *vesztí el a lelkét!* Járt egy ember régen, azt mondta, menjen fizessen, mert [meg]lopták! S azt mondta a pap: Ne máj [ne tedd]! Imádkozz magad [te], mert meglátod, s aztán rendre [idővel] meglátta. S aztán kimutassa, de az embernek kell hamar, mutassa ki hamar, hogy *veszessze el a lelkét!* (J. E., 2009.)

Nemcsak az „adja el a lelkét”, aki mágikus vagy az ortodox pópák által szolgáltatott átok/fekete misét fizetett, hanem az is, aki maga végez – az egyház által tiltott – mágikus cselekményeket, amelyek nem egy esetben rutinszerűen mondott átkok, átokszók vagy népi gyógyító eljárások.

Hát mondják itt a faluba, hogy A. csinál ilyet, de nem tudom, hogy az, hogy várja, hogy haljon meg?! Hát akkor az *lelke el van adva*, akkor odaadta! Menjen pusztáknak! Hát elég, ha átkozol, mert azt is a rossz csinálja, vesz rá, hogy átkozódj. S ha átkozódsz, a rossz megcsinálja, hogy megfogja a másikat. Mert én így jártam. Háromszor átkozódtam, mert úgy jött nekem, hogy átkozódtam, mert érdemelte. Meghallgatott, s megcsinálta, s én most erről nem szeretem, de ha olyan volt az ember... A szónak is nagy az ereje. Elég kimondani, s az meg is van hallgatva, arra segít meg – hogy menjen a pusztákra! (B. M., 2007.)

Az öngyilkosságot elkövető emberről is szokás azt mondani, hogy „elvesztítette a lelkét”, ami a lélek kárhozatra, pokolra jutását jelenti. A képzet jól kifejezi a helyiek *teremtő-tudatát*, azt ti., hogy az életre, mint Isten, megadásra és továbbadásra szánt ajándékára tekintenek, s

mint ilyen, az ember nem rendelkezhet fölöttes.³⁶ A vallásos ember számára így a legsúlyosabb vétkek, amit az ember elkövethet az az élet kioltása, azaz a(z ön)gyilkosság. A tett értelmezését megnehezíti az a körülmény, hogy a hív ember számára mindaz, ami van, (tehát az ember is), Isten teremtménye, és mindaz, amit Isten teremtett, (tehát az ember is): jó. Éppen ezért, a helyiek körében er sen tartja magát az a nézet, hogy az öngyilkosság az ördög hatására, az ördög hatása alatt véghezvitt tett.³⁷

Végül, még egy területen találkozunk azzal a képzzel, ill. nyelvi megfogalmazással, miszerint az ember „elveszti a lelkét”, éspedig az eszkatológikus eseményekről szóló elbeszélésekben, ahol a h ségben szenved ember, aki az Antikrisztus által felkínált italt és ételt elfogadja, elveszti a lelkét. Itt is azt látjuk, hogy a lélek elvesztése végzetes, visszafordíthatatlan történés.

Antikriszt! Povesztilták [mesélték], hogy nem lesz mit együnk, nem lesz, mit felvegyünk, lehet víz sem lesz. S akkor jár valaki, hogy csalogasson, hogy menjünk oda hozzá, mert neki van itala, étele, van mindene, csak menjünk oda hozzá! S amelyik az Isten lesz, az nem ad semmi! S amelyik rossz lesz, az csalogat, hogy menjünk oda, hogy *vegye el a lelkünket*. Ki odamenen az *elveszti a lelkét*. De hogy ez mikor lesz, hogy lesz, nem tudom. (B. M., 2007.)

A világ végén eljön Jézus, de Jézus el tt eljön egy kereszt, akkor jön hátul Antikrisztus, az ördög, egy nagy hordóval. De sokáig nem lesz víz sehol, sehol. S akkor j a hordó vízzel, hogy *csalja a lelkeket el*, mert kínál nekik vizet. S aki meg tudja t rni, hogy ne vegyen t le, aztán j hátul Jézus. (I. L., 2008.)

A lélek fogalmának a használata a világvégi események kapcsán nyilvánvalóan azt is jelzi, hogy emberileg, a maga tényleges fizikai valóságában elképzelhetetlen időbeli és eseményekről van szó.

Rendhagyó nézet, hogy a világ végi eseményekben nem pusztul el a teljes emberiség a mindenütt pusztító háborúban. Az „öregek mondásai”-ra hivatkozó elképzelések szerint az emberiség „magja”, azaz magva, egy emberpár megmarad. Érdekes, s bár megmagyarázni nehéz volna, mégsem tekinthet a véletlen m vének, hogy az alább idézett elbeszél a lélek fogalmát használja, ami ebben a kontextusban egyértelm en az életet magát jelképezi.

S akkor azután, valahol s valahol er st messze, marad vaj egy ember, három hétig megy lóháton, hogy még meglát egy embert. S akkor leszáll, s addig sírnak, s addig csókolják egyik a másikat, hogy meglátták egymást, hogy *láttak lelket* a föld színén. Olyan er st elveszti az Isten a földet, s azután még csinál [ti. Isten teremt új világot], ahogy csinált hamarabb, még csinál. (J. C., 2008.)

Összegezve az elszórt és igen nehezen hozzáférhet adatokat a léleknek tulajdonított funkciókról, azt mondhatjuk, hogy a helyiek elképzelései szerint lélek az, ami szeret, szenved,

³⁶ Vö. KEK 1994. 451.

³⁷ Vö. Pócs 2008. 315.

megijed, gondolkodik, emlékezik, imádkozik stb. A lélek az, ami minden szerv m ködéseben benne van, mindabban részt vesz, amit életnek nevezünk. A test fiziológiai funkcióit ellátó lélek és a halott túlvilági sorsáért felel s lélek ugyanaz. E tekintetben, úgy t nik, a magyarfalusiak elgondolásai eltérnek a szakirodalomban olvasható elképzelésekt l, melyek szerint az életlélek/testlélek és a szabadlélek nem feltétlenül azonos a halál után tovább él lélekkel.³⁸ Itt ugyanis a túlvilághit alapja éppen az, hogy a túlvilágra a test halálát túlél lélek jut, ebben a folyamatban tehát nincs törés.

j) Egyéb képzetek

A moldvai katolikus magyarok köréb l származó hiedelemgy jteményekben nem egy esetben találkozunk olyan képzetekkel, miszerint az alvó ember lelke egér, madár, lepke alakban elhagyja a testet.³⁹ Egyik magyarfalusi, Bosnyák Sándor által közölt hiedelem szerint „a lélek járkál, amikor az ember álmodik, alszik, s álmodik, s amit cselekszik, vagy ahol járkál, azt a lélek látja”.⁴⁰ Sem ilyen, sem ehhez hasonló képzetekkel és értelmezésekkel, sem pedig „lélekutazásról” szóló történetekkel nem találkoztam terepmunkám során, ám mindez csak annyit jelent, hogy az általam használt módszerek, a beszélgetések során megfogalmazott kérdések nem hoztak felszínre ilyen jelenségeket.

A halál: a test és a lélek elválása

Magyarfaluban a lélekkel kapcsolatos elképzelések többsége a *halottkultuszban* és a *túlvilágról* alkotott képzetekben jelenik meg, ám lényeges, hogy ezek a képzetek nem általában a lélekre, hanem a testt l elvált lélekre vonatkoznak, amely – az elképzelések szerint – más „létmódban” él tovább, és más funkciókat tölt be. Ugyanakkor az is lényeges, hogy – ahogyan korábban már említettem – a nézetek szerint az embert *éltet* lélek, a halált *túlél* , a túlvilágra *távozó* lélek és a *visszajáró* halott ugyanaz a lélek. Tanulmányom záró részében röviden felvázolom a lélek útját a test halálától a túlvilági „megérkezésig”. Az áttekintésben csak azokra a jelenségekre térek ki, amelyek az el bb említett „kontinuitást” tükrözik. Igen tanulságos, hogy míg a hétköznapi életben megnyilvánulni vélt lélekr l alig sikerült valamit is

³⁸ Vö. pl. Pócs 2001. 122.

³⁹ L. Bosnyák 1980. 48-49. Az alterego álomban történ , egér, kígyó, lepke macska alakban való „utazása” Európa szerte ismert motívum. L. Pócs 1997. 38-39. Lényeges különbség, hogy míg az ún. mora-lények behatolnak az emberek hajlékaiba és különféle módon kínozzák az embereket, gyermekeket, addig a magyarfalusi példákban azt látjuk, hogy a testet elhagyó lélek „mindössze” kellemes utazásokat tesz, esetleg kincslal helyeket fedez fel. A magyarfalusi képzetekhez hasonló adatokat l. még Felh sné 1986. 55.

⁴⁰ Bosnyák 1980. 50.

megtudni, addig a test halálát követő lélek útjáról annál több adatra lehetett szert tenni, annak ellenére, hogy valamennyi elképzelés szerint a túlvilágról az ember semmi biztosat nem tudhat. Ugyanakkor az is megfigyelhető volt, hogy mindkét esetben jellemző egyfajta egységes szemlélet a lélek evilági és túlvilág funkcióira vonatkozóan.

Magyarfaluban sokan úgy vélik, természetes halál esetén a lélek *el készíti* a haldoklás körülményeit, azaz a test halálát, amit számos *el jel* tesz felismerhetővé. A lélekhit szempontjából a halálközeli állapot (pl. súlyos betegség) esetén az *el jelek* egyik funkciója a figyelmeztetés, egyrészt a beteg vallásos (*lelki*) igényeinek (gyónás, szent kenet, áldozás) sürgős kielégítésére, másrészt a temetési szertartásra való felkészülésre.⁴¹ Ha a halál beállta nem váratlan, a haldoklót a családtagok, esetleg a szomszédok, barátok veszik körül, (szentelt) gyertyát gyújtanak, amit a kezébe adnak, vagy mellé helyeznek, ami – szentelmény volta miatt, a hit szerint – enyhíti az agóniát és „megvilágosítja” a *lélek* túlvilági útját.⁴² A gyertya, nemcsak a haldoklás körülményei közepette használt eszköz, az egyházi szentségek (kereszttség, első áldozás, bérmálkozás, házasságkötés) felvétele során minden esetben használják, vagy a szentség felvételére készül egyén kezében, vagy a tanúskodást vállaló keresztstül kezében van. A gyertya tehát nemcsak a halott, az élő ember életében is fontos szentelmény.⁴³ A testből távozó *lélek* szenvedését enyhíti vagy a meghalást segít cselekmény a beteg test földre helyezése, a szoba átrendezése, az ajtó és/vagy az ablak kinyitása, a tükör letakarása valamint az imádkozás.⁴⁴ Gyakori, hogy a haldokló *lélekben* erős késztetést érez arra, hogy megbékéljen egykori haragosaival, magához hívatja őket, bocsánatot kér tőlük.⁴⁵ A lélek ilyenfajta igénye az élő ember életében is jellemző, a haragosakkal való megbékélésre a gyónás során a pap is emlékezteti és figyelmezteti az érintetteket. A képzet azt mutatja, hogy a harag és a haragtartás súlyos bűn, amellyel az ember – hosszú- és rövidtávon egyaránt – saját magának árt. A *lélek* távozására a magyarfalusiak több kifejezést használnak. A leggyakoribb a „kilehelte a *lelkét*”; „elhagyta a *lelke*”; „kiment

⁴¹ Megjegyzendő, hogy a háztartások többségében, függetlenül attól, hogy van vagy nincs a családban idős személy vagy halálos beteg, a temetéshez szükséges alapkellékek (kendő, gyertyák, koporsódeszka, pénz stb.) rendelkezésre állnak. Ehhez hasonlóan, nemcsak a haldoklóhoz, hanem a betegségben szenvedőkhöz, sőt az idős emberekhez is minden hónap első pénteki napján papot hívatnak, aki a beteget a bűnbánat, az eucharisztia szentségében részesíti, a haldoklónak pedig kiszolgálja a betegek kenete szentséget (szent kenetet, utolsó kenet). A hit szerint a szentséget hatására a test gyógyul, a lélek erősödik. A haldokló különleges státusáról l. Balázs 1995. 52–54., 76., 82. Vö. Thomas 1971. 39.

⁴² L. Virt 2001. 32. Moldvai példák l. pl. Bosnyák 1980. 188., 191.

⁴³ Iancu 2009. 197-210.

⁴⁴ L. Virt 2001. 30–35. Vö. Balázs 1995. 83.; Kovács 2002. 73.; Róheim 1925. 156–158.; Tánczos 2006. 137.

⁴⁵ A haragosok részéről a megbocsátás elvárt és ajánlott, ellenkező esetben – a helyiek hite szerint – saját haláluk körülményeit nehezítik meg.

bel le a lélek”; „az utolsó nagy sóhajjal kiszáll a lelke”;⁴⁶ „kifújja a lelkit a száján”.⁴⁷ A hit szerint a haldoklást, a lélek „kilehelését” akadályozza vagy nehezíti a hozzátartozók sírása, „visszasíratása”, ezt a tevékenységet mind a pap, mind pedig az orvosok tiltják.⁴⁸ A lélek távozására a magyarfalusiak több kifejezést használnak. A leggyakoribb a „kilehelte a lelket”;⁴⁹ „elhagyta a lelke”; „kiment bel le a lélek”; „az utolsó nagy sóhajjal kiszáll a lelke”; „kifújja a lelkit a száján” – mindeme képzetek összhangot mutatnak a lélek, az él ember életében betöltött funkciójával (ti. a légzéssel).

A léleknek a test halálát követ sorsáról szóló elképzelések rendkívül sokfélék, és a túlvilág eszméjével kapcsolatosak, a képzetek kialakulására pedig nagy hatással volt és van az egyház és az egyházi ikonográfia. A magyarfalusiak szerint az ember túlvilági létezési módját tekintve lélek vagy szellem, ám a mindennapi kommunikációban a „hót” kifejezést is használják. Egyesek úgy vélik, hogy a halál pillanatában a lélek már a túlvilágon van, mások szerint a temetés napjáig a holttest környezetében tartózkodik, vagy a ravatalozó fölé helyezett „kendez be” (sz ttesen) rejt zik,⁵⁰ végül az a képzet is gyakori, miszerint a lélek negyven napig az él k világában tartózkodik. A „halottas háznál” tartózkodó lélekr l szóló képzet magyarázza a lélek etetésére, a tükrök letakarására vonatkozó, ma már kevesek által betartott szokásokat is.⁵¹ Az id sebb adatközl k szerint Magyarfaluban egykor úgy tartották, a halott lelket a „kaszáló napszámos”, azaz *Szent Mihály* szállítja a személyes ítélet⁵² helyszínére a halál pillanatában. Olyan vélemény is elfordul, miszerint a halál egy szellem, aki Isten parancsára magával ragadja, és Isten elé viszi a lelket. A halállal tusakodó lélek mellett az Isten és az ördög küldöttei, valamint a túlvilágon tartózkodó üdvözltek (közelebb l a rokonok) várakoznak.⁵³ A haldoklás körülményei kapcsán jelenik meg a legmarkánsabban a lélek *principium*, *lételv* jellege vagy min sége, amikor elhagyni készül a testet, a test egészen er tlen lesz, nem képes harcolni a halállal. A haldoklásról és a különítélet⁵⁴ körülményeir l szóló elképzelések több szinten, több tekintetben is fedik egymást, mi több, egyesek szerint a

⁴⁶ Virt 2001. 28. Vö. Kovács 2002. 73.

⁴⁷ Virt 1993. 61.

⁴⁸ További, témához kapcsolódó képzetek l. Virt 2001. 29.; Jankus 2001. 164.

⁴⁹ Eszerint a haldoklás folyamatában a lélek maga a lehelet. A képzet ókori párhuzamairól l. Seibert 1980. 204.

⁵⁰ A kérdésr l l. Heszl 2008. 48–50.; Tánczos 2006. 84.; Virt 2001. 46. Vö. Balázs 1995. 133.

⁵¹ A tükör letakarását egyesek azzal magyarázzák, hogy abban megpillantható a halott lelke, mások szerint az ördög (Virt 2001. 33.), ami újabb lelket követelhet magának. Egy vélemény szerint a halott lelke galamb alakban jelenik meg a tükörben. A halott etetésér l további moldvai példák l. Halász 2005. 329–333.

⁵² A katolikus eszkatológia különbséget tesz különítélet és végítélet között. A tanítás szerint különítéletre (az egyéni cselekedet és hit jutalmára) közvetlenül az ember halála után, utóbbira a világ végén kerül sor. L. KEK 2002. 287–288.

⁵³ Vö. Balázs 1995. 44.; Jankus 2001. 162.; Kovács 2002. 53. Gyimesi példák l. Pócs 2008. 315.

⁵⁴ Az egyház tanítása szerint a halál után a személy különítéleten esik át, ahol jutalomban vagy büntetésben részesül, ez utóbbi vagy átmeneti tisztulási folyamat, vagy örök kárhozat. Gál 2002a. 733–737.

két folyamat voltaképpen egy esemény. A holttest helyi szokásrend szerinti „felkészítése”, a temetésre való rituális el készület szimbolikusan a *lélek* túlvilági útját segíti. A ravatal mellett állandó jelleggel ég a *gyertya*. A halott felügyeletét, védelmét szolgálja a *virrasztás* is,⁵⁵ ami a temetés napjáig eltart, és amin a faluközösség bármely tagja részt vehet. A virrasztás további célja a halottól való *búcsúzás*, a halott *lelki* üdvéért történ *imádkozás*. A temetés napján a halottat egykori otthonából a templomba viszik, ahol *gyászmise* keretben az egyház elbúcsúzik egykori tagjától, és az él k közösségéb l az üdvösségre várók sorába „bocsátja” az elhunytat. Némely elképzelések szerint a gyászmise alatt a koporsó körül ég gyertyák a *lélek* túlvilági útját világítják, „*világosítják*”.⁵⁶ Sokan úgy vélik a mise alatt a *lélek* maga is jelen van a templomban. A „*jó helyre*” (purgatóriumba, mennyországba) tartó *lélek* a gyászmenetben galamb alakban kíséri egykori testét a sírba.⁵⁷ A koporsó lefedését megelőzően a halott cip köt jét egyesek ma is kioldják, hogy – a hit szerint – a *lélek*/halott túlvilági járása akadálymentes legyen, arcáról a vásznat lehúzzák, hogy az ne zavarja a *lélegzést*. Magyarfaluban korábban úgy tartották, hogy a halotti toron a halott *lelke* is részt vesz, ezért előfordult, hogy számára külön megterítették.⁵⁸ Egyesek szerint a *lélek* a halotti tort követ éjszaka is visszatér, megköszöni az alamizsnát, előfordul, hogy ezúttal is ételt és italt készítenek ki a számára.⁵⁹ Egyes vélemények szerint a *lélek* negyven napig az él k világában tartózkodik, vagy félben maradt ügyeit rendezendő visszajár. A *lélek* jelenléte ritkán ölt felismerhető *alakot* (madár, méh, lepke stb.),⁶⁰ leginkább *fényjelenségek* formájában, vagy *auditív* élmények (zörej, kopogás stb.), *olfaktív* (szaglász útján) érzékelés, továbbá *álom* és *látomás* révén válik érezhetővé, felismerhetővé.⁶¹ Sokan úgy vélik, a hathetes gyász a *lélek* megtisztulásának és túlvilágra jutásának az időszak, ezért ebben az intervallumban az él k intenzív imádkozást végeznek, és *alamizsnát* (ruha és étel) adnak a *lélek* üdvösségre jutása

⁵⁵ Erről részletesebben lásd: Virt 2001. 48–58. Magyar néprajzi áttekintés: I. K. Kovács 1994.; Kunt 1987. 142–145.; Tátrai 1982. 572–573.

⁵⁶ A koporsó ég gyertyákkal való körbedíszítése ma már nem szokás, ezt a gyakorlatot a megyei színódu szüntette meg.

⁵⁷ Kárpát-medencei párhuzamok: Jankus 2005. 150.

⁵⁸ Lásd: Virt 2001. 77. Ez a gesztus ma csak az idősebb generáció emlékében él, a többség „oláh” szokásnak tartja. Róheim Géza Wichmanné H. Júlia adataira hivatkozva említi, hogy az ember környezetében tartózkodó, az étel párájával, g zével jóllakó lélek képzete a Szeged vidéki és Csongrád megyei halotti szokásokban is előfordul. Wichmanné H. 1907. 214.; Róheim 1925. 181. Lásd még: Kunt 1987. 176–180.; Luby 2002. 171.

⁵⁹ Virt István adatai szerint „Magyarfaluban a *lélek* »dobogtatott«, így köszönte meg az érte adottakat”. Ezekkel a képzetekkel kutatásaim során nem találkoztam. Virt 2001. 77.

⁶⁰ A hit szerint a háznál tartózkodó lelket az állatok láthatják. Lásd még: Virt 2001. 18., 46., 68., 72., 81.; 1993. 61. Moldvai példák: Bosnyák 1980. 83–86., 224–229.; Halász 2005. 333–339.

⁶¹ Magyarfaluban is meglehetősen gyakori jelenség, hogy a temetést követően a családtagok érzik a „halott szagát”. Ilyen esetben keresztet vetnek, esetleg imádkoznak, és minden esetben tartózkodnak a halott nevének a kiejtésétől. Lásd: Jankus 2005. 138., 146., 147–149.; Tánczos 2006. 128.

céljából.⁶² Az él k és holtak közti kapcsolat formáját nagyban meghatározza a halottal való egykori viszony, ennek megfelelően a *visszajáró* vagy *álomban* megjelenő halott egyaránt lehet *jó* és *rossz*. A halott egyik jelenési módja a „*rikoltó hót*”, aki nemcsak álomban, hanem éber állapotban is néven szólítja, szólíthatja az él embert.⁶³ Az *álomban* megjelenő holtakkal kapcsolatos hiedelmek egyedülálló *hitértékkel* bírnak, amit a halott az álomban üzen vagy kér, annak ma is eleget tesznek.⁶⁴

A *katolikus dogmatika* szerint a halál után három *sors* lehetséges: az örök boldogság (*mennyország*), az örök kárhozat (*pokol*), vagy az ideig tartó tisztító szenvedés (*purgatórium*),⁶⁵ az üdvözülés kritériumai pedig a keresztény vallás morális törvényeivel kapcsolatosak.⁶⁶ A keresztény vallás a végidőkhöz kapcsolja *Krisztus második eljövételének* és a *feltámadásnak* az idejét. A hit szerint a feltámadás az az eszkatológikus esemény, amikor az utolsó (vagy általános) ítélet napján Isten beavatkozása által, minden ember egykori lelke újjáteremtett testet ölt.⁶⁷ A lineáris keresztény időszemlélet szerint a létezés a világ teremtésétől Krisztus második eljövételéig tart, ekkor a világegyetem megszűnik, az idő pedig az örökkévalóságba olvad. Mindeme tanításokat a magyarság is ismerik, azok részletes bemutatása ellenben nem tartozik a tanulmány témájához, ám a lélekhit végső irányultságát és célját egészében meghatározzák.

Összegzés

Tanulmányomban egy moldvai katolikus közösség lélekről alkotott elképzeléseit és tapasztalatait mutattam be. Igen tanulságos, hogy mind a vizsgált közösség körében, mind pedig a szakirodalomban olvasható, az ember lelkére – tehát nem a szellem- és néphitlényekre – vonatkozó elemzések többségében azt látjuk, hogy a lélek elsősorban a születés és a halál/túlvilág kapcsán jelenik meg. Éppen ezért, a néprajzi adatok gyűjtése majd rendszerezése során figyelmemet a mindennapokban megnyilvánuló „lélekhitre” összpontosítottam, azokat a kontextusokat igyekeztem rögzíteni, ahol valamilyen utalás történik a lélekre. A téma vizsgálata kétszeresen is nehézkes és szinte kudarcra ítélt, ugyanis

⁶² A kérdéssről l. Kovács 2002. 104–120.; Hesz 2008. 25–38.; Virt 2001. 79–90.

⁶³ A megszólításra tilos felelni, hitük szerint az az illető elnémulását okozná. Vö. Pócs 1990. 638–639. L. még Jankus 2001. 160.

⁶⁴ Vö. Hesz 2001. 227. ; Keszeg–Peti–Pócs 2009. 7–49.

⁶⁵ L. Fila 1992. 216. A keresztény ill. katolikus túlvilágra vonatkozó tanokról l. még Fila–Jug 1997. 242–243.; Gounelle–Vonga 2008.; Ronsdorf 2011.

⁶⁶ A vallások túlvilágra vonatkozó elképzelései meglehetősen változatosak, a hitvilág különböző korokból származó rétegeit képviselik, a kérdés vallástörténeti kutatása meglehetősen szerteágazó. L. pl. Durkheim 2003. 248–250.; Smith 1987./1. 107–116.; van der Leeuw 2001. 276. Walls (ed.). 2008. 384–387.

⁶⁷ n. n. 1997. 773–774.

egy, a közvetlen tapasztalat, a megismerést szolgáló érzékszervek számára hozzáférhetetlen jelenség megértésére irányult, másrészt pedig két összetartozó, egymástól elválaszthatatlan egységet próbált külön-külön megfigyelni, megérteni. A módszertani akadályok mellett a vizsgálat kereteit a diszciplináris határok is szűkítették, ugyanis a témával leginkább pszichológiai és teológiai megközelítésben foglalkoztak. A tereptapasztalataim során azonban arról győződtem meg, hogy ez a kérdés a néprajztudomány és a valláskutatás számára is megkerülhetetlen és érdekes, hiszen a vallásos élet egyik, ha nem a legmeghatározóbb eleme.

A rendelkezésemre álló adatok alapján, a kutatás jelenlegi fázisában a vizsgálat tanulságai a következőkben összegezhetők. A vizsgált közösség vallásosságában a lélek mindenekelőtt egy vallási dogma, mind a róla alkotott elképzelések, mind pedig a vele kapcsolatos tapasztalatok egyrészt hagyományozódnak, másrészt szorosan kapcsolódnak az egyházi tanításokhoz. A születés és a halál két olyan történés/esemény, ahol a lélek kulcsszerepet kap, előbbi esetben – a testtel való egyesülés révén – életadó, utóbbi esetben – testből való eltávolítása miatt – halált „okozó” elv, princípium. A mindennapi életben megnyilvánuló lélek egyrészt az ember személyiségi jellemvonásait kifejező megfogalmazásokban, másrészt a szakrális kommunikációban betöltött szerepében követhető nyomon. A lélekképzeteket nagyban meghatározza a vallás, a jó és a rossz erők között zajló, az emberi lélek elnyeréséért vívott harcáról szóló doktrínái, amely képzetek (és tanok) nagy hatással vannak a vallás és az egyház normáinak és törvényeinek a társadalmi életben való érvényesítésére is. A lélek erkölcsi kategória, megfoghatatlansága ellenére az ember „reális”, „érzékkel” részese. Az élet jó és rossz történései, majd az üdvösségre és/vagy a kárhozatra jutás a lélek – mint a testet, az akaratot és az elmét irányító elv – „cselekedetei” alapján történik. A lélek halhatatlanságának hite a helyiek számára az Istentől való eredetet, az Istenhez való tartozást és az Istenhez való visszatérést szimbolizálja, tehát az a kapocs, amely – a kezdet és a vég helyett, a születés és a halál helyett – valamiféle, a létezésben feltételezett kontinuitást sugall vagy sejtet.

Irodalom

- Balázs Lajos
1995 *Menj ki én lelkem a testből!... Elmúlás és temetkezés Csíkszentdomokoson*. Pallas Akadémia, Csíkszereda
- Bálint Sándor
1943 Népünk halálélménye. In U . *Sacra Hungaria*. K.n. Kassa, 182-192.
- Bosnyák Sándor
1980 *A moldvai magyarok hitvilága*. *Folklor* archívum 12. MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest
- Czövek Judit
1987 Halottlátók a magyar néphagyományban. ???
- Diószegi Vilmos

- 1962 *Samanizmus*. Gondolat, Budapest
- Durkheim, Émile
- 2003 *A vallási élet elemi formái: a totemisztikus rendszer Ausztráliában*. L'Harmattan, Budapest
- Eliade, Mircea
- 2001 *A samanizmus. Az ekstázis és technikái*. Osiris, Budapest
- 1987 Bevezetés a halál mitológiájába. In Adamik Lajos – Jelenczki István – Sükösd Miklós (szerk.): *Mauzóleum: Halálirodalom. „A halállal való” foglalkozás*. ELTE – BTK, Budapest
- Erdész Sándor
- 1984 *Kígyókultusz a magyar néphagyományban*. Kossuth Lajos Tudományegyetem, Debrecen
- Erdő Péter
- é. n. *Egyházjog*. Szent István Társulat, Budapest
- Felhősné Császár Sarolta
- 1986 A lélekről alkotott népi felfogás. In Ujvári László: *Temetkezési szokások a Beregi-Tiszaháton*. KLTE Néprajzi Tanszék, Debrecen, 55-71.
- Fila Béla
- 1992 *A kegyelem beteljesedése*. Printorgan Kiadó, Budapest
- Fila Béla – Jug László (összeáll.)
- 1997 *Az Egyházi Tanítóhivatal megnyilatkozásai*. Örökmécs Alapítvány, Kisternye – Budapest
- Gazda Klára
- 2001 A román halotti rítusok tárgyi kellékei és a lélek túlvilági útja. In Pócs Éva (szerk.): *Lélek, halál, túlvilág*. Tanulmányok a transzcendensről II. Balassi Kiadó, Budapest, 302–310.
- Gál Ferenc
- 2002 Lélek. *Magyar Katolikus Lexikon VII*. Szent István Társulat, Budapest, 733–737.
- 1990 *Dogmatika I*. Szent István Társulat. Budapest
- Gál Ferenc – Erdő Péter
- 2001 Kereszttség. *Magyar Katolikus Lexikon VI*. Szent István Társulat, Budapest, 653–656.
- Gergely Katalin
- 2000 „Sátorát letettem a romló testemnek...” *Halottas és temetkezési szokások Gyergyószentmiklóson*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda
- Gounelle, André – Vonga, François
- 2008 Mi van a halál után? Keresztény elgondolások a túlvilágról. Bencés Kiadó, Pannonhalma
- Halász Péter
- 2005 *A moldvai csángó magyarok hiedelmei*. General Press Kiadó, Budapest
- Harangozó Imre
- 2001 "Úgy ment keresztül a világ." Adalékok a moldvai magyarok lélekképzetének és temetési szokásainak a vizsgálatához. *Turán*. IV. évf. 3. sz. 63-78.
- Hegedűs Lajos
- 1952 *Moldvai népmesék és beszélgetések*. Közoktatásügyi Kiadóvállalat, Budapest
- Hesz Ágnes
- 2008 Néphit vagy helyi vallás: lélek- és túlvilág-képzetek Hidegségen. In Pócs Éva (szerk.): „*Vannak csodák, csak észre kell venni*”. *Helyi vallás, néphit és vallásos folklór Gyimesben I*. L'Harmattan – Néprajz–Kulturális Antropológia Tanszék, Pécs – Budapest, 15–75.
- Hoppál Mihály – Jankovics Marcell – Nagy András – Szemadám György (szerk.)
- 1997 *Jelképtár*. Helikon Kiadó, Budapest
- Horváth Pál
- 2006 *Vallásfilozófia és vallástörténet*. L'Harmattan – Zsigmond Király F. iskola. Budapest
- Iancu Laura
- 2009 „Édesanyám nem használ gyertyát! Nem lát! A gyertya, mint a világosságtól a fényig tartó peregrináció szentelménye. In Barna Gábor – Gyöngyössi Orsoly – Bodosi-Kocsi Nóra (szerk.): *Érzékek és vallás*. Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged, 197-210.
- Jankus Kinga
- 2001 A visszajáró halottak. In Pócs Éva (szerk.): *Két csíki falu néphite a századvégen*. Európai Folklór Intézet – Osiris, Budapest, 137–216.
- Jobes, Gertrude
- 1960 *Dictionary of Mythology, Folklore and Symbols II*. The Scarecrow Press, Inc. New York
- Kecskés Pál
- 1943 Az ember lelke. Nyolc előadás. Szent Tamás Könyvtár 7. Stephaneum, Budapest
11.646/7
- Keszeg Vilmos – Peti Lehel – Pócs Éva (szerk.)

- 2009 *Álmok és látomások a 20–21. századból*. L'Harmattan – Pécsi Tudományegyetem Néprajz–Kulturális Antropológia Tanszék, Budapest
K. Kovács László
- 1944 *A kolozsvári hóstátiak temetkezése*. Erdélyi Tudományos Intézet, Kolozsvár
Kovács Katalin
- 2002 *Ha a lelkek... Lélekhiedelmek Salánkon*. Intermix Kiadó, Ungvár – Budapest
Kóka Rozália
- 2006 *Bételjesítem Isten akaratját... A lészpedi szent leány látomásai*. L'Harmattan – PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék, Budapest
Kunt Ern
- 1987 *Az utolsó átváltozás. A magyar parasztság halálképe*. Gondolat, Budapest
Langemeyer, Georg
- 2004 Lélek. In Beinert, Wolfgang (szerk.): *A katolikus dogmatika lexikona*. Vigilia Kiadó, Budapest, 438-439.
Lathman, E. James
- 1987 Bread. In Eliade, Mircea et alii. ed.: *The Encyclopedia of Religion 1–13*. Collier Macmillan, New York – London, 301–302.
Láng János
- 1971 A psziché fogalmának kialakulása és fejlődése. *Magyar Pszichológiai Szemle*, XXVIII., 2., 221–243.
Leeuw, Gerardus, van der
- 2001 *A vallás fenomenológiája*. Osiris, Budapest
L. Juhász Ilona
- 2006 A halállal, halottakkal kapcsolatos hiedelmek és temetkezési szokások. In Viga Gyula (szerk.): *Nagyvárkony I. Tanulmányok a község településtörténetéhez és néprajzához*. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja–Komárom, 431-476.
Luby Margit
- 2002 *A parasztlelet rendje*. Nap Kiadó, Budapest
Meslin, Michel
- 1987 Baptism. In Eliade, Mircea et alii. (ed.): *The Encyclopedia of Religion 1–13*. Collier Macmillan, New York – London, 59–63.
Moldován Domokos
- 1993 „Ha megyek látomásba...” (filmforgatókönyv 1984-85.). In Halász Péter (szerk.): *Megfog vala apóm szokor kezemtől...* Lakatos Demeter Egyesület, Budapest
Nagy Ödön
- 1991 Az egyház szerepe halottas szokásaink alakításában. In S. Lackovits Emke (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében I*. Veab Néprajzi Munkabizottsága – Caritas Transsylvania., Veszprém, 179-184.
Peschky László
- 1942 Test, lélek, szellem. Klny. *A Magyar Katolikus Orvosok Szent Lukács Egyesületének Tudósítója*. VIII. évf. 1. sz. 3-15.
Pócs Éva
- 2008 "Rajtunk is történt nagy csoda". Beszélgetések és elbeszélések a természetfeletről 1. In Pócs Éva (szerk.): *„Vannak csodák, csak észre kell venni”*. Helyi vallás, néphit és vallásos folklór Gyimesben I. L'Harmattan–Pécsi Tudományegyetem Néprajz–Kulturális Antropológia Tanszék, Pécs – Budapest, 279–351.
2006 Jánó Ilona és az újkori magyar látomások. In Kóka Rozália közread. *Bételjesítem Isten akaratját... A lészpedi szent leány látomásai*. L'Harmattan – PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék, Budapest, 230-251.
- 2001 Megszálló halottak – halotti megszállottság. In Pócs Éva (szerk.). *Lélek, halál, túlvilág*. Tanulmányok a transzcendensről 1 II. Balassi Kiadó, Budapest, 119–139.
1998 Transz és látomás Európa népi kultúráiban. In Pócs Éva (szerk.): *Eksztázis, álom, látomás*. Tanulmányok a transzcendensről 1 I. Balassi Kiadó, Budapest, 15–55.
1997 Élők és holtak, látók és boszorkányok. *Mediátori rendszerek a kora újkor forrásaiban*. Akadémiai Kiadó, Budapest
1990 Néphit. *Magyar Néprajz VII*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 527–692.
1980a Lélek. *Magyar Néprajzi Lexikon III*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 438–440.
1980b A falu hiedelemvilágának összetevői. In Szemerényi Ágnes (szerk.): *Nógrádsípek. Tanulmányok egy észak-magyarországi falu mai folklórjáról*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 269–358.
Rivière, Claude
- 1987 Soul. In Eliade, Mircea et alii. (ed.): *The Encyclopedia of Religion 1–13*. Collier Macmillan, New York – London, 426–431.
Ronsdorf, Hans-Jörg
- 2011 *És mégis élnek a halottak. A lélek halhatatlansága*. Evangéliumi Kiadó, Budapest

- Róheim Géza
1925 A lélek búcsúja. U .: *Magyar néphit és népszokások*. Athenaeum, Budapest, 156-166.
- Seibert, Jutta
1986 *A keresztény m vészet lexikona*. Corvina, Budapest
- Smith, I. Jane
1987 Afterlife. In Eliade, Mircea et alii. (ed.): *The Encyclopedia of Religion 1–13*. Collier Macmillan, New York – London, 107–116.
- Tánczos Vilmos
2006 *Folklórszimbólumok*. Egyetemi jegyzet. Kriza János Néprajzi Társaság – Ba bea-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár
- Tátrai Zsuzsanna
1982 Virrasztás. *Magyar Néprajzi Lexikon V*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 572–573.
- Thomas I. William – Florian Znaniecki
2002 *A lengyel paraszt Európában és Amerikában*. I. kötet. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest 205. oldaltól
- Thomas, Keith
1971 (1978) *Religion and the Decline of Magic. Studies in popular beliefs in sixteenth and seventeenth century England*. Weidenfeld and Nicolson, London
- Tordai Vilmos
1918 Van-e túlvilág? Stark, Haiser ny. Nagyszeben
817.481
- Tylor, Edvard Burnet
2003 Az animizmus. In Simon Róbert (szerk.): *A vallástörténet klasszikusai*. Osiris, Budapest, 291–307.
- Valk, Ülo
2001 Az ész népi vallásosság és a keresztény demonológia kapcsolatai. In Pócs Éva (szerk.): *Demonológia és boszorkányság Európában*. L'Harmattan–PTE Néprajz Tanszék, Budapest, 21-38.
- Van Gennep, Arnold
2007 *Átmeneti rítusok*. MTA Néprajzi Kutatóintézet – L'Harmattan, Pécsi Tudományegyetem Néprajz–Kulturális Antropológia Tanszék, Budapest – Pécs
- Virt István
2001 „Elszakasztottad a testemt l én lelkemet”. A moldvai és a Baranya megyei csángók halottas szokásai és hiedelmei. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár
- 1993 „Meggzabadultam már a testi haláltól”. A moldvai csángók lélekhite. In Péterbencze Anikó (szerk.): „Moldovánok szíp táiaind születem...” *Magyarországi Csángó Fesztivál és Konferencia*. Jászberény, Papp Imre felel s kiadó, 60-67.
- Voigt Vilmos
2006 *A vallás megnyilvánulásai. Bevezetés a vallástudományba*. Timp, Budapest
- Walls, L. Jerry (ed.)
2008 *Eschatology*. Oxford University Press, Oxford
- Wichmanné Hermann Júlia
1907 A moldvai csángók szokásaiból. *Ethnographia*. XVIII. évf. 287-294.
- Zelenyák János
1882 *A lélek és annak halhatatlanságában való hit az ókor népeinél*. Bécs
n. n.
- 1997 Föltámadás. *Magyar Katolikus Lexikon III*. Szent István Társulat, Budapest, 773–774.
n. n.
- 1991 Gyászmisék. *Római Miskönyv*. Szent István Társulat, Budapest, 909-940.